

УДК 159.92

Якимчук Ірина Павлівна, кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини
e-mail: irinayakimchuk70@mail.ru

ПРОГРАМА РОЗВИТКУ МОТИВАЦІЙНОЇ СФЕРИ ОСОБИСТОСТІ В ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ

Анотація

Представлено опис програми розвитку мотиваційної сфери особистості в підлітковому віці. Подано аналіз результатів ефективності застосування програми щодо основних показників творчого мислення та мотиваційної сфери підлітків. З метою розвитку мотивації та її впливу на творче мислення підлітків нами була розроблена програма розвитку мотиваційної сфери. При її формуванні ми опиралися на такі положення: врахування значущих мотивів у мотиваційній структурі особистості школяра; розвиток нових мотивів, потреб і цінностей за допомогою зміщення емоційних переживань з результату на процес, на засоби і проміжні операції; використання мотиваційного переключення вже існуючих мотиваційних відношень, які спрямовуються на новий предмет чи зміст; застосування механізму мотиву емоційного зумовлення; створення позитивного впливу на мотивацію, пояснення власних невдач недостатніми зусиллями; формування продуктивних пізнавальних дій, які сприяли б виникненню і розвитку творчих пізнавальних інтересів і здібностей.

В основу програми розвитку мотиваційної сфери підлітків покладено припущення про те, що на основі формування засобів мотиваційної регуляції і стійкого взаємозв'язку когнітивних і особистісних компонентів, процес творчого мислення підлітків буде здійснюватися на вищому рівні.

Ключові слова: *особистість, творче мислення, мотиваційна сфера, підлітковий вік, здібності.*

Якимчук Ирина Павловна, кандидат психологических наук, доцент
кафедры психологии Уманский государственный педагогический университет
имени Павла Тычины

ПРОГРАММА РАЗВИТИЯ МОТИВАЦИОННОЙ СФЕРЫ ЛИЧНОСТИ В ПОДРОСТКОВОМ ВОЗРАСТЕ

Аннотация

Представлено описание программы мотивационной сферы личности в подростковом возрасте. Дан анализ результатов эффективности применения программы по основным показателям творческого мышления и мотивационной сферы подростков. С целью развития мотивации и ее влияния на творческое мышление подростков нами была разработана программа развития мотивационной сферы. При формировании мы опирались на следующие положения: учет значимых мотивов в мотивационной структуре личности школьника; развитие новых мотивов, потребностей и ценностей посредством смещения эмоциональных переживаний с результата на процесс, на средства и промежуточные операции; использование мотивационного переключения уже существующих мотивационных отношений, которые направляются на новый предмет или содержание; применение механизма мотива эмоционального предопределения; создание положительного влияния на мотивацию, объяснения собственных неудач недостаточными усилиями; формирование продуктивных познавательных действий, которые способствовали возникновению и развитию творческих познавательных интересов и способностей.

В основу программы развития мотивационной сферы подростков положено предположение о том, что на основе формирования средств мотивационной регуляции и устойчивой взаимосвязи когнитивных и личностных компонентов, процесс творческого мышления подростков будет осуществляться на высшем уровне.

Ключевые слова: личность, творческое мышление, мотивационная сфера, подростковый возраст, способности.

I.P.Yakymchuk

THE PROGRAMME OF DEVELOPMENT THE MOTIVATIONAL SPHERE OF PERSONALITY IN ADOLESCENCE

Summary

The description of the program of the personality motivational sphere in adolescence is represented. The analysis of the effective results of program according to creative thinking and motivational sphere of teenagers is given. In order to develop the motivation and its influence on the creative thinking of teenagers, it was elaborated a program for the development of motivational sphere. While forming, we relied on the following: consider the importance of motivation in the motivational structure of the personality; development of new motives, needs and values with the help of shifting emotional experiences from the results to the process, the means and the intermediate operations; use of motivational switching by existing motivational relations, which are sent to a new subject or content; application of the mechanism of emotional motive of predestination; creating a positive impact on motivation, explaining their own failures by insufficient efforts; the formation of productive cognitive actions that would contribute to the development of creative and cognitive interests and abilities.

The base of the program is the development of motivational sphere of teenagers and the formation of means by motivational regulation and sustainable relationship of cognitive and personal components, the process of creative thinking of teenagers will be on the highest level.

Keywords: *personality, creative thinking, motivational sphere, adolescence, ability.*

Постановка проблеми. Формування творчої особистості – нагальне завдання суспільної системи освіти, яке не втрачає своєї актуальності. Відомо, що провідну роль у спонуканні особистості до творчої діяльності є розвиток її мотиваційної сфери. Незважаючи на постійне вдосконалення навчального процесу, впровадження нових підходів і методів, спрямованих на розвиток творчого мислення учнів, ці заходи не завжди дають бажаний ефект через

зниження мотивації. Саме такі процеси можна спостерігати в підлітковому віці, який характеризується виникненням ієрархії мотивів, стійкості домінуючих мотивів, формуванням та закріпленням стильових характеристик мислення.

Метою дослідження є теоретичне обґрунтування програми розвитку мотиваційної сфери особистості в підлітковому віці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розробка проблеми розвитку мислення в підлітковому віці здійснювалася у працях П. П. Блонського, Л. С. Виготського, Г. С. Костюка, С. Л. Рубінштейна, М. Н. Шардакова, В. В. Давидова, З.І. Калмикової, В. А. Крутецького, Ж. Піаже та ін. Мотиваційна регуляція діяльності представлена в дослідженнях М. Р. Гінзбурга, А. К. Маркової, О. М. Матюшкіна, Е. Д. Телегіної Д. І. Фельдштейна, та ін. Дослідники виокремлювали групи мотивів і описували їхні властивості, які можна усвідомлено використовувати в управлінні власною активністю і творчою діяльністю. Стосовно підліткового віку ці питання залишилися поза увагою дослідників. Зокрема, недостатньо розроблені питання, що стосуються динаміки творчого мислення залежно від специфіки домінуючих мотивів, впливу мотивів на розвиток вербального і невербального мислення, вплив можливостей цілеспрямованого формування творчого мислення підлітків за допомогою перетворення їхньої мотиваційної сфери.

Викладення основного теоретичного та експериментального матеріалу. При розробці програми розвитку мотиваційної сфери особистості ми ґрунтувалися на положенні С. Л. Рубінштейна про те, що мотивація являє собою детермінацію, яка реалізується через психіку [4]. Виходячи з цього, Є. П. Ільїн розглядає мотивацію як процес, що перетворює зовнішні впливи у внутрішні спонукання. В природних умовах цей процес протікає за допомогою включення суб'єкта в різні види діяльності і цілеспрямованого формування особистості. В експериментальних умовах можливий інший шлях розвитку мотивації як процесу, зумовленого зовнішніми другорядними стимулами [2]. Стосовно формування мотивації Є. П. Ільїн пише, що не можна ззовні формувати мотиви,

а формувати можна мотиваційну сферу особистості, впливаючи на особистісні утворення суб'єкта, такі як його інтереси і схильності, моральні принципи, самооцінка [2, с. 89]. Цей підхід виступив теоретичним підґрунтям розробки програми мотиваційного тренінгу в низці досліджень С. С. Занюка, А. К. Маркової, Л. Б. Проскурякової, Л. К. Золотих, Є. В. Сидоренко, Л. М. Фрідмана.

С. С. Занюк сформулював загальні рекомендації з мотиваційного тренінгу, спрямованого на розвиток мотивації досягнення та інтересів учбової діяльності. С. С. Занюк вважає, що за допомогою перетворення мотиваційної сфери суб'єкта можна цілеспрямовано впливати на його поведінку і діяльність, враховуючи, що мотиваційна сфера досить динамічна і легко підлягає змінам [1, с. 4].

У своєму практичному керівництві з організації мотиваційного тренінгу О. В. Сидоренко зазначає, що створення мотивації передбачає організацію такого середовища, в якому в людини активізуються важливі для роботи її власні мотиви [5, с. 27]. Крім цього, при розробці програми мотиваційного тренінгу ми враховували рекомендації В. Г. Леонтєва відносно того, що мотивуючий ефект буде проявлятися насамперед в умовах евристичної пошукової учбово-пізнавальної діяльності, яка протікає у формі взаємодії учнів, кооперації їхніх зусиль. За умов формалізації діяльності, відсутності її колективних форм мотиваційний ефект буде різко знижуватися [3, с. 125].

При організації мотиваційного тренінгу ми враховували вікові особливості підлітків, їхню спрямованість, інтереси, прагнення. В основу мотиваційного тренінгу покладена ідея про те, що перетворення мотиваційної сфери підлітків приведе до більш інтенсивного і гармонійного розвитку інтелектуальних і творчих компонентів особистості. У ході тренінгу відбувається постійне спонукання до виконання певної діяльності, орієнтування на досягнення певного результату, підтримки енергії і наполегливості, подолання незацікавленості, апатії і втоми.

В основу ми поклали припущення про те, що на основі формування засобів мотиваційної регуляції і стійкого взаємозв'язку когнітивних і особистісних

компонентів, процес творчого мислення підлітків буде здійснюватися на вищому рівні.

Метою формувального експерименту є удосконалення і розвиток учбової мотивації, домінуючих мотивів шляхом включення підлітків до активної інтелектуальної діяльності (розв'язання творчих задач).

У формувальному експерименті взяли участь експериментальна група, яка налічувала 130 осіб (6-і класи – 50 учнів, 7-і – 40, 8-і – 40) і контрольна з такою самою кількістю підлітків (50, 40, 40). Тренінгові групи склалися з 15–20 осіб.

Програма розвитку мотиваційної сфери включала основні технології:

1. Проблематизація свідомості суб'єкта – передбачає спрямованість учнів на аналіз власного актуального стану стосовно себе, інших, світу. Важливими завданнями даної технології є: зв'язок моделі сьогодення і майбутнього учнів, робота з елементами структури самосвідомості особистості, оволодіння технологіями саморефлексії і рефлексії соціальної ситуації, перетворення проблемних ситуацій в розвивальні.

2. Можливість відповідального вибору – варіативність свідомості, де важливим і здійснення пошукової поведінки в ситуації прийняття рішення, вміння прогнозувати соціальні ситуації.

3. Пошук і використання засобів для реалізації вибраної альтернативи – робота з підлітками будується за принципом вивчення себе і ситуації, де важливо навчитися володіти навичками передачі поведінкового знання, особистісних умінь.

4. Організація власної життєдіяльності – усвідомлення себе як засобу досягнення власних цілей. Це передбачає надання підліткам допомоги в побудові програми саморозвитку, яка відповідає прийнятому рішенню, розвиток у них навичок самоконтролю в досягненні поставлених цілей.

Програма мотиваційного тренінгу включала три етапи.

I – етап орієнтувальний – тривав 2 заняття.

Мета – емоційне об'єднання учасників групи, активізація бажання

удосконалюватися. Зміст занять складають психотехнічні вправи, спрямовані на самовизначення і самоусвідомлення своїх особистісних якостей, визначення специфіки здібностей та інтересів.

II – розвивальний – тривав 25 занять.

Мета – формування учбової мотивації, широкого спектру здібностей, визначення кола стійких інтересів, формування навичок самоаналізу, внутрішніх критеріїв самооцінки, цінностей, критеріїв, переконань, які допомагають у досягненні важливих завдань, формування стратегій прийняття рішень.

III – етап закріплення – тривав 1 заняття.

Мета – актуалізація особистісних ресурсів, створення умов для застосування знань, умінь і навичок у повсякденному житті.

Кожне заняття проводилося в стандартній формі і включало в себе такі етапи:

1. Вступна частина. Здійснюється мобілізація уваги, формування інтересу до заняття, актуалізація нових знань.

Основна частина. Розвиток мотиваційної царини підлітків.

Заключна частина. Підведення підсумків заняття, планування.

При проведенні занять використовувалися ігрові методи, методи групової дискусії, ділові ігри, розв'язання проблемних ситуацій, проєктивні методики малюнквого і вербального типів. Заняття проходили один раз на тиждень і тривали 60-90 хвилин.

При організації формувального експерименту ми ґрунтувалися на припущенні, що за рахунок організації мотиваційного тренінгу відбудеться: по-перше, підвищення рівня учбової мотивації, по-друге, підвищення продуктивності мислення; по-третє, досягнення вищих показників компонентів вербального і невербального творчого мислення (біглисть, гнучкість, оригінальність). Після тренінгу підлітки повинні продемонструвати прагнення використовувати ці знання і вміння в своїй учбовій діяльності.

З метою перевірки дієвості мотиваційного тренінгу після проведення формульовального експерименту проводився контрольний зріз для виявлення закономірностей динаміки творчих компонентів мислення і показників мотивації.

Специфіка мотиваційного тренінгу на відміну від традиційних комунікативних і особистісних тренінгів полягає в тому, що важливим завданням кожного заняття є створення мотиваційного поля готовності. Мотиваційна готовність – відповідний емоційний та інтелектуальний настрій суб'єкта до свідомої роботи зо власною свідомістю. Ця готовність виявляється у ході бесіди і проводиться в режимі вільної дискусії.

Після використання програми розвитку мотиваційної сфери підлітків проводився контрольний замір для вимірювання основних показників мотивації та творчого мислення. З цією метою для вивчення показників творчого мислення використовувалися методики П. Торренса і Д.Гілфорда, для вивчення показників мотивації – методики Є. П. Ільїна, В. П. Шумана, Ж. Нюттена, Л. М. Фрідмана, Т. Д. Пушкіної, В. Г. Леонтьєва. Для обробки даних використовувалися методи математичної статистики: T – критерій Вілконсона та коефіцієнт рангової кореляції Спірмена, критерій ϕ^* – кутове перетворення Фішера, χ^2 – критерій Пірсона.

У контрольному дослідженні аналізувалося виконання підлітками контрольних завдань з метою визначення змін у показниках творчого мислення і мотивації. Аналіз одержаних даних свідчить про те, що після застосування програми розвитку мотивації в досліджуваних експериментальних груп відбулися значущі зміни практично за всіма показниками творчого мислення. У таблиці 1 представлено середні значення показників творчого мислення у досліджуваних експериментальних і контрольних груп.

Середні значення показників творчого мислення у досліджуваних експериментальних і контрольних груп

Показники творчого мислення		6 клас				7 клас				8 клас			
		Е		К		Е		К		Е		К	
		1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2
Неверб. мисл.	Б	9,1	9,9	9,3	9,2	9,2	9,9	9,6	9,5	9,4	9,9	9,6	9,5
	Г	6,8	8,6	6,8	6,8	6,6	8,2	7,0	7,1	6,8	8,8	7,6	7,52
	О	42,8	47,0	41,7	41,5	43,9	49,4	45,0	44,8	42,1	49,9	43,7	43,8
Верб. мисл.	Б	44,1	48,2	44,8	44,6	47,2	53,9	47,3	50,4	46,9	52,3	48,2	47,6
	Г	47,6	55,4	49,9	49,8	52,2	60,2	51,1	54,2	50,7	55,2	54,2	56,3
	О	45,2	51,0	44,8	44,6	47,5	50,1	50,4	48,6	46,3	53,7	50,4	49,8

Примітка: Е – експериментальна група, К – контрольна група, 1 – до формувального дослідження, 2 – після формувального дослідження, Б – біглисть, Г – гнучкість, О – оригінальність.

Дані, представлені в таблиці 1 свідчать про те, що середні значення показників творчого мислення в досліджуваних експериментальних груп зросли. Значущість відмінностей між показниками творчого мислення в експериментальних і контрольних групах до та після використання програми розвитку мотиваційної сфери визначалася за допомогою Т-критерію Вілконсона. Одержані дані показують, що після використання програми розвитку мотиваційної сфери виявлено значущі відмінності між показниками творчого мислення в експериментальних групах на статистично значущих рівнях: при $p < 0,01$ для показників невербальної гнучкості у 6-х, 8-х класах, невербальної оригінальності у 6-8-х класах, вербальної біглості у 6-х, 8-х класах, вербальної гнучкості у 6-х класах, вербальної оригінальності у 6-8-х класах; при $p < 0,05$ для показників невербальної біглості у 6-8-х класах, невербальної гнучкості у 7-х класах. Виявлені також значущі відмінності при $p < 0,01$ для показників вербальної гнучкості у 7-х класах, при $p < 0,05$ для показників вербальної

біглості у 7-х класах і вербальної гнучкості у 8-х класах, як у досліджуваних експериментальних, так і контрольних груп.

Результати виконання контрольних завдань досліджуваними експериментальних класів свідчать про вищу успішність їх виконання, ніж досліджуваними контрольних класів. В експериментальних класах спостерігалось збільшення творчих, оригінальних відповідей при вивченні вербального і невербального творчого мислення, в контрольних класах ситуація суттєво не змінилася. Виключенням є зміни за показниками вербальної біглості і гнучкості у 7-х класах і за показниками вербальної гнучкості у 8-х класах. Це свідчить про те, що використання програми розвитку мотиваційної сфери вплинуло на актуалізацію інтелектуальних потреб, подолання зниження розвитку показників творчого мислення.

Динаміка розвитку показників творчого мислення показує, що до проведення програми розвитку мотиваційної сфери значення оригінальності у підлітків 8-х класів були значно нижчі, ніж показники у підлітків 7-х класів. Після використання програми розвитку середні значення у 8-х класах значуще зросли на 1% рівні. Після статистичної обробки даних за допомогою застосування χ^2 – критерію Пірсона після використання програми розвитку мотиваційної сфери були одержані такі результати порівняння вербальної і невербальної оригінальності в експериментальних групах: у 6-х класах значущість показників визначена на 1% рівні (значущість відмінностей склала 13,611), у 7-8-х класах відмінності визначилися на 5% рівні (у 7-х класах значення склало – 5,918, у 8-х – 5,608).

Використання програми розвитку мотиваційної сфери вплинуло не тільки на розвиток творчих показників, але й змінило рівень і динаміку мотивації. Аналіз одержаних результатів показав, що після закінчення тренінгу в досліджуваних експериментальних груп відбулися значущі зміни практично за всіма показниками мотивації. Аналіз змін у розвитку домінуючих мотивів наведено в таблиці 2.

**Середні значення показників домінуючих мотивів в учнів
експериментальних і контрольних груп до та після використання
програми розвитку мотиваційної сфери**

Показники мотивів	6 клас			7 клас				8 клас				
	Е		К	Е		К		Е		К		
	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2
Пізнавальний мотив	16,0	22,1	18,3	17,2	16,0	22,9	17,4	16,1	16,4	27,7	17,6	15,7
Мотив самоствердження	22,0	23,4	23,4	25,6	21,0	24,6	22,1	23,8	17,3	19,9	18,1	19,8
Мотив майбутньої професії	21,3	22,7	22,9	20,8	21,5	23,8	22,8	17,8	20,0	23,9	23,9	21,0

Примітка: Е – експериментальна група, К – контрольна група, 1 – до використання програми, 2 – після використання програми.

Аналізуючи дані, представлені в таблиці, можна зробити висновок про те, що відбулося зростання середніх значень показників домінуючих мотивів в досліджуваних експериментальних груп. У досліджуваних контрольних груп середні значення домінуючих мотивів майже не змінились. Значущість відмінностей у показниках мотивації в досліджуваних Експериментальних і контрольних груп до та після використання програми розвитку мотиваційної сфери визначалась при використанні Т-критерію Вілконсона. Дані свідчать про те, що після використання програми розвитку мотиваційної сфери відмінності між показниками домінуючих мотивів у досліджуваних експериментальних груп виявилася на статистично значущих рівнях: при $p < 0,01$ для показника пізнавального мотиву у досліджуваних 6-8-х класів; при $p < 0,05$ для показника мотиву майбутньої професії у досліджуваних 6-х класів. Разом з тим, виявлено

значущі відмінності в контрольних групах при $p < 0,01$ для показника мотиву самоствердження у досліджуваних 6-х класів, при $p < 0,05$ мотиву самоствердження у досліджуваних 7-8-х класів.

Порівняння результатів виконання контрольних завдань досліджуваними експериментальних класів показав зростання рівня усвідомленості тверджень, які стосувалися категорії пізнавального мотиву, разом з тим майже відсутні твердження, які стосувалися мотиву самоствердження. У досліджуваних контрольних груп ситуація виявилася протилежною, значущими для них були твердження, які стосуються мотиву самоствердження, значно рідше відбувався вибір інших мотивів.

На підставі вищенаведених результатів можна зробити висновок про те, що спеціальна організація тренінгу розвитку мотиваційної сфери учнів вплинула на усвідомленість і підвищення значущості пізнавальної мотивації. Доводом ефективності застосованого тренінгу є наявність значущих відмінностей між показниками мотивації в досліджуваних експериментальних і контрольних груп після його використання.

Після використання програми розвитку мотиваційної сфери в учнів експериментальних класів відбулися якісні зміни середніх показників рівня вираженості пізнавальних мотивів (у 6-8 класах зростання відбулося в 1,4 рази). Разом з тим, в учнів контрольних класів показники дещо знизилися. В учнів експериментальних класів виникла тенденція збільшення середніх значень пізнавальних мотивів, тоді як в учнів контрольних класів відбулися незначне зростання.

На наступному етапі ми намагалися простежити зміни, що відбулися в особливостях компонентів мотиву. Для цього ми використовували метод Є. П. Ільїна для порівняння результатів констатуючого та контрольного етапів дослідження. Метою аналізу результатів стало з'ясування змін у характері вибору мотиву і міри значущості кожного мотиву. Аналізу підлягали показники погребового блоку, «внутрішнього фільтру» і цільового блоку. Одержані дані

першого констатуючого етапу дослідження виявили, що для більшості учнів важливу роль відігравали мотиви потребового блоку. Менш значущими виявилися мотиви цільового блоку і «внутрішнього фільтру». Після використання програми розвитку мотиваційної сфери ситуація в експериментальних класах змінилася (таблиця 3).

Таблиця 3

Середні значення компонентів мотиву в учнів експериментальних і контрольних класів до та після використання програм розвитку

Компоненти мотивів	6 клас				7 клас			8 клас				
	Е		К		Е		К	Е		К		
	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2
Мотиви потребового блоку	6,8	6,2	7,0	7,5	8,0	7,0	6,8	7,9	7,5	6,9	7,4	8,3
Мотив «внутрішнього фільтру»	5,3	7,4	4,9	5,1	3,7	9,5	6,2	5,6	5,1	9,5	6,0	6,3
Мотиви цільового блоку	3,9	7,2	3,9	3,7	2,4	8,3	4,2	4,0	4,4	6,8	4,9	4,4

Примітка: Е – експериментальна група, К – контрольна група, 1 – до використання програми, 2 – після використання програми.

Дані, представлені в таблиці 3, свідчать про те, що середні значення компонентів мотиву в досліджуваних експериментальних груп зросли, водночас у досліджуваних контрольних груп майже не змінилися. Одержані шляхом використання Т-критерію Вілконсона дані свідчать про те, що в досліджуваних експериментальних класів після впливу програми розвитку мотиваційної сфери значущість відмінностей між показниками компонентів мотиву визначалась на статистично значущих рівнях: при $p < 0,01$ для мотивів «внутрішнього фільтру»

у досліджуваних 6-8 класі, цільового блоку – в учнів 6-8 класів. Виявлені значущі відмінності в досліджуваних контрольних класів при $p < 0,01$ для мотивів потребового блоку 7-8 класів, при $p < 0,05$ мотивів потребового блоку, «внутрішнього фільтру» в учнів 6-х класів.

Результати перевірки виконання контрольних завдань в учнів експериментальних класів показали зміни у виборі тверджень. У відповідях зустрічалися твердження, які відносяться до категорії «внутрішнього фільтру» і цільового блоку. Учні контрольних класів у розв'язанні проблемних ситуацій значною мірою орієнтувалися на зовнішні обставини, відповіді стосувалися категорії потребового блоку. Крім цього, у більшості учнів експериментальних класів підвищився рівень усвідомлення значущості одних компонентів мотивації (мотивів цільового блоку і «внутрішнього фільтру») та зниження інших (мотивів потребового блоку).

Найбільший вплив програма розвитку мала на розвиток компоненту мотивів цільового блоку. Розподіл учнів за групами залежно від рівня розвитку мотивів цільового блоку наочно представлений у таблиці 4. Достовірність відмінностей між групами визначалась за допомогою критерію ϕ^* – кутового перетворення Фішера.

Таблиця 4

Розподіл учнів експериментальної та контрольної груп 6–8 класів залежно від рівня розвитку мотивів цільового блоку (у%)

група	клас	До використання програми			Після використання програми		
		високий	середній	низький	високий	середній	низький
експер	6	6	48	46	44***	42	14***
	7	12,5	40	47,5	52,5***	40	7,5***
	8	15	52,5	32,5	52,5***	42,5	5***
контр	6	6	50	44	2	36	62*
	7	15	40	45	10	37,5	52,5
	8	15	52,5	32,5	10	32,5	57,5**

Примітка: значущість відмінностей * – $p < 0,05$, ** – $p < 0,01$, *** – $p < 0,001$.

Наведені у таблиці 4 дані свідчать про те, що до використання програми розвитку мотиваційної сфери виявлено майже однаковий відсотковий розподіл досліджуваних у контрольних і експериментальних класах. Після використання програми розвитку відбулися істотні зміни у процентному співвідношенні в експериментальних класах і незначущі в контрольних.

Значно зріс в експериментальних групах відсоток досліджуваних, які мали високий рівень розвитку мотивів цільового блоку, водночас як у контрольних групах кількість досліджуваних, що мали високий рівень розвитку компонентів мотивів цільового блоку зменшився. За критерієм ϕ^* виявлено значущі зміни при $p < 0,001$ для високого рівня мотивів цільового блоку експериментальних груп 6-8-х класів. Виявлено зменшення відсотку досліджуваних, що мають середній рівень компонентів мотивів цільового блоку як в експериментальних, так і в контрольних групах. Однак міра змін була статистично незначуща. В експериментальних класах зменшився відсоток досліджуваних, що мають низький рівень розвитку мотивів цільового блоку, водночас як у контрольних класах збільшується.

Вищенаведені результати свідчать про те, що після використання програми розвитку мотиваційної сфери підлітків у експериментальних класах відбулися зміни в бік збільшення відсотку учнів, що мають високий і середній рівні мотивів цільового блоку, водночас як у контрольних класах зафіксовано деякі незначні зміни рівня. Це є доказом адекватності та ефективності використаної програми для розвитку дієвих, регулюючих характеристик мотивації.

Таким чином, принципово доведено можливість формування у процесі використання програми розвитку мотиваційної сфери значущих для розвитку творчого мислення внутрішніх мотивів.

В експериментальних класах помічені також значущі зміни за

показниками динамічних властивостей мотиву. Аналіз результатів показує, що після використання програми розвитку мотиваційної сфери підлітків у експериментальних класах значущість відмінностей між показниками властивостей мотивів виявлялась на статистично значущих рівнях: при $p \leq 0,01$ для сили мотиву в 6-8 класах, при $p \leq 0,05$ для потенціалу дієвості в 6-8-х класах рівня спонукання мотиву в 6-8-х класах. Разом з тим, контрольних класах виявлено значущість відмінностей при $p \leq 0,05$ для потенціалу дієвості і рівня спонукання мотиву в 7-х класах. Отже, можна констатувати, що середні значення в експериментальних класах зросли на статистично значущому рівні.

Таким чином, всі вищенаведені результати свідчать про значущість впливу, який було здійснено шляхом використання програми розвитку мотиваційної сфери підлітків. Це стосується, зокрема, динамічних показників мотивації, які характеризуються тенденцією від регресії до розвитку, а також підсиленню сили мотиву.

Дані контрольного етапу дослідження показали, що після використання програми розвитку мотиваційної сфери в досліджуваних експериментальних класі спостерігалися зміни практично за всіма показниками творчого мислення і мотивації. У 6-х класах виявлено збільшення показників вербального (біглість, гнучкість, оригінальність) і невербального (гнучкість, оригінальність) творчого мислення на 1% рівні, показник невербальної біглості – на 5% рівні значущості. У 7-х класах спостерігалися відмінності на значущих рівнях: на 1% рівні для невербальної і вербальної оригінальності, на 5% рівні для невербальної біглості, гнучкості. У 8-х класах на 1% рівні для невербальної гнучкості, оригінальності, вербальної біглості і оригінальності, на 5% рівні для невербальної гнучкості.

Головні висновки. Аналізуючи загальний рівень розвитку творчого мислення, виявлено, що після використання програми розвитку мотиваційної сфери в контрольних класах загальний рівень розвитку майже не змінився, водночас в експериментальних класах показники з низького рівня розвитку творчого мислення перемістилися на середній і високий рівні. При цьому у два

рази збільшилася кількість учнів, що мали високий рівень розвитку творчого мислення. Виявлені значущі відмінності між показниками творчого мислення та мотивації в досліджуваних експериментальних і контрольних класів свідчать про ефективність використання програми розвитку мотиваційної сфери в підлітків протягом відносно незначного проміжку часу.

Крім цього, у підлітків підвищився рівень усвідомлюваності домінуючих мотивів (пізнавальний мотив, мотив майбутньої професії). Це особливо стосується пізнавального мотиву: для 70% підлітків експериментальних класів цей мотив набув високих показників значущості і важливості. Мотиви «внутрішнього фільтру», цільового блоку набули більшої значущості і актуальності.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з удосконаленням програми розвитку мотиваційної сфери, виявленні інших чинників розвитку творчого мислення у певні вікові періоди.

Список використаних джерел

1. Занюк С. С. Психология мотивации: Теория и практика мотивирования / С. С. Занюк. – К.: Эльга-Н, Ника-Центр, 2001. – 352 с.
2. Ильин Е. П. Мотивация и мотивы / Е. П. Ильин. – СПб.: Питер, 2000. – 512с.
3. Леонтьев В. Г. Мотивация и психологические механизмы ее формирования/ В.Г. Леонтьев. – Новосибирск: Новосибирск, полиграфкомбинат, 2002. – 264 с.
4. Максименко С.Д. Генеза здійснення особистості / С.Д. Максименко – К.: Генеза, 2007. – с. 48.
5. Максименко С.Д. Психологія особистості: [підручник для студентів вищих навчальних закладів] / Максименко С.Д. – К.: Видавництво ТОВ «КММ», 2007. – 296 с.

6. Моляко В.А. Стратегия решения новых задач в процессе регуляции творческой деятельности / В.А. Моляко // Психологический журнал. – Т. 16. – № 1. – 1995. – С. 84–90.

7. Моляко В.А. Творческая конструкторология (пролегомены) / В.А. Моляко – К.: Освита Украины, 2007. – 388 с.

8. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии / С. Л. Рубинштейн. – СПб.: Питер, 1999. – 688 с.

9. Сидоренко Е. В. Мотивационный тренинг / Е. В. Сидоренко. – СПб.: Речь, 2000. – 234 с.

References transliterated

1. Zanyuk S. S. Psykholohyya motyvatsyy: Teoryya y praktyka motyvirovaniya / S. S. Zanyuk. – K.: Э'ha-N, Nyka-Tsentr, 2001. – 352 s.

2. Yl'yn E. P. Motyvatsyya y motyvy / E. P. Yl'yn. – SPb.: Pyter, 2000. – 512s.

3. Leont'ev V. H. Motyvatsyya y psykholohycheskye mekhanizmy ee formirovaniya/ V.H. Leont'ev. – Novosybyrsk: Novosybyrsk, polyhrafkombynat, 2002. – 264 s.

4. Maksymenko S.D. Heneza zdiysnennya osobystosti / S.D. Maksymenko – K.: Heneza, 2007. – s. 48.

5. Maksymenko S.D. Psykholohiya osobystosti: [pidruchnyk dlya studentiv vyshchyykh navchal'nykh zakladiv] / Maksymenko S.D. – K.: Vydavnytstvo TOV «KMM», 2007. – 296 s.

6. Molyako V.A. Stratehyya reshenyya novykh zadach v protsesse rehulyatsyy tvorcheskoy deyatel'nosti / V.A. Molyako // Psykholohycheskyy zhurnal. – Т. 16. – # 1. – 1995. – S. 84–90.

7. Molyako V.A. Tvorcheskaya konstruktolohyya (prolehomeny) / V.A. Molyako – K.: Osvyta Ukrainy, 2007. – 388 s.

8. Rubynshteyn S. L. Osnovy obshchey psikhologyy / S. L. Rubynshteyn. – SPb.: Pyter, 1999. – 688 s.
9. Sydorenko E. V. Motyvatsyonnyy trenynh / E. V. Sydorenko. – SPb.: Rech', 2000. – 234 s.